

AIŠKINAMASIS RAŠTAS

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS LIETUVOS GYVENTOJŲ GENOCIDO IR REZISTENCIJOS TYRIMO CENTRO ĮSTATYMO Nr. VIII-238 PAKEITIMO ĮSTATYMO

1. Įstatymo projekto rengimą paskatinusios priežastys, įstatymo projekto tikslai ir uždaviniai:

Lietuvos Respublikos Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro įstatymo pakeitimo įstatymo projektą (toliau – Įstatymo projektas) parengti paskatino neefektyvus ir nekryptingas institucijos veikimas, menkas mokslinių tyrimų ir jų sklaidos organizavimas bei nekryptingas turimų resursų ir pajėgumų panaudojimas. Šiuo metu institucijos veikla organizuojama vadovaujantis 1997 m. priimtu įstatymu, kuriame gausu tikslintinių nuostatų, todėl kyla poreikis atnaujinti Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro (toliau – Centras) įstatymą, veiklos teisinį reglamentavimą.

Įstatymo projektu siekiama padaryti Centro veiklą efektyvesnę, patobulinti esamą teisinį reguliavimą, sudaryti sąlygas gerinti Centro valdymą, optimizuoti funkcijas, uždavinius, skirti didesnę dėmesį moksliniams tyrimams ir jų sklaidai, vykdomai memorializacijos (įamžinimo) funkcijai.

Įstatymo projektu siūloma pakeisti Centro pavadinimą į „Totalitarinių režimų tyrimų centras“. Toks pavadinimas labiau atspindi pagrindines Centro veiklos sritis, sukoncentruojant tyrimus ir veiklą į abiejų (sovietų ir nacių) totalitarinių režimų okupacijas, ginkluoto ir neginkluoto pasipriešinimo okupacijoms procesus, Lietuvos gyventojų tremčių ir kalinimo istoriją, genocido organizatorių ir vykdytojų veiksmų teisinį įvertinimą, kolaboravimo ir kitokius įvairių lygmenų bendradarbiavimo su okupaciniais režimais procesus. Naujasis pavadinimas apibūdina Centro tyrimų (ir jų laikotarpio) ir veiklų lauką, kartu tai didins Centro žinomumą ir atliekamų tyrimų reikšmę tarptautinėje erdvėje. Centrai suteikiant naują pavadinimą ir išryškinant atitinkamus Centro uždavinius, siekiama pereiti nuo siauresnės genocido ir rezistencijos laikotarpio tyrimų srities prie plačių ir išsamių totalitarinių režimų okupacijų, istorinės atminties tyrimų, jų organizavimo, informacijos sklaidos ir komunikacijos, kuri plės visuomenės žinias apie totalitarinių režimų vykdytus nusikaltimus taikai, holokaustą, genocidą, karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui.

Įstatymo projektu taip pat siūloma nustatyti didesnę Centro įsitraukimą į tarptautinę mokslinių tyrimų erdvę, dalyvaujant tarptautinėse mokslinių tyrimų programose, tarptautinių

institucijų veikloje tiriant totalitarinių režimų padarytus nusikaltimus, visuomenės veikimą ir pasipriešinimą prieš okupacinius režimus.

Įstatymo projektu siūloma pakeisti Centro valdymą, įsteigiant kolegialų Centro valdymo organą – Totalitarinių režimų tyrimų centro tarybą (toliau – Taryba), kuri bus sudaryta iš visuomenės ir mokslo veikėjų. Taryba tvirtins Centro mokslinių tyrimų kryptių sąrašą, Centro ilgalaikius strateginius ir metinius veiklos planus, taip pat priims sprendimus ir dėl kitų jos kompetencijai priskirtų klausimų. Tarybos steigimo būtinybė buvo paminėta Seimo valdybos 2021 m. vasario 10 d. sudarytai darbo grupei nagrinėjant susidariusią situaciją Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centre. Tikimasi, kad Tarybos dalyvavimas Centro valdyme sudarys sąlygas efektyvesniam Centro tikslų ir uždavinių organizavimui ir ilgalaikės strategijos mokslinių tyrimų srityje įgyvendinimui.

Įstatymo projektu taip pat siūloma patobulinti Centro generalinio direktoriaus paskyrimo ir įgaliojimų pasibaigimo tvarką.

2. Įstatymo projekto iniciatoriai (institucija, asmenys ar piliečių įgalioti atstovai) ir rengėjai:

Įstatymą inicijuoja Seimo Laisvės kovų ir valstybės istorinės atminties komisija.

3. Kaip šiuo metu yra reguliuojami Įstatymo projekte aptariamai teisiniai santykiai:

Šiuo metu institucijos pavadinimas yra Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Lietuvos Respublikos Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro įstatyme (toliau – Įstatymas) nustatyta, kad Centrui vadovauja generalinis direktorius. Šiuo metu galiojantis įstatymas nenumato kitų valdymo organų, jų sudarymo tvarkos ir kompetencijos, sprendimų priėmimo tvarkos.

Šiuo metu galiojančiame Įstatyme yra numatyta, kad Centro uždaviniai yra istorinės tiesos ir teisingumo atkūrimas, okupacinių režimų 1939–1990 m. vykdyto Lietuvos gyventojų fizinio bei dvasinio genocido ir pasipriešinimo šiems režimams tyrimas, laisvės kovotojų ir genocido aukų atminimo įamžinimas, okupacijos padarinių teisinio įvertinimo inicijavimas. Centras taip pat tiria 1920–1939 m. Vilniaus krašte okupacinio režimo vykdytą politiką bei pasipriešinimo jai procesus, 1990–1991 m. SSRS vykdytą agresiją ir jos padarinius atkūrus Lietuvos nepriklausomybę.

Nors Centras siekia bendradarbiauti su įvairiomis kitų šalių institucijomis, vykdyti tarptautinius projektus, tačiau šiuo metu įstatymas tokio uždavinio nenumato, pastebėta, kad Centras neužtikrina visų atliekamų mokslinių tyrimo integracijos į tarptautinę mokslinių tyrimų

erdvę, nevykdo kokybiško mokslinio bendradarbiavimo su užsienio moksliniais tyrimo institutais, universitetais.

4. Kokios siūlomos naujos teisinio reguliavimo nuostatos ir kokių teigiamų rezultatų laukiama:

Įstatymo projektu siūloma pakeisti Centro pavadinimą į „Totalitarinių režimų tyrimų centras“. Centrai suteikiant naują pavadinimą, siekiama pereiti nuo siauresnės genocido ir rezistencijos laikotarpio tyrimų srities prie plačių ir išsamių istorinės atminties tyrimų, jų organizavimo, informacijos sklaidos ir komunikacijos, kuri plės visuomenės žinias apie totalitarinių režimų vykdytus nusikaltimus taikai, genocidą, karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui. Tikimasi, kad Centrai pakeitus pavadinimą, jis bus lengviau identifikuojamas ir tarptautinėje erdvėje.

Įstatymo projektu siūloma pakeisti Centro valdymą, įsteigiant kolegialų Centro valdymo organą – Totalitarinių režimų tyrimų centro tarybą (toliau – Taryba), kuri bus sudaryta iš 11 ekspertų, visuomenės ir mokslo veikėjų. Tarybos sudėtį tvirtins Seimas. Taryba tvirtins Centro mokslinių tyrimų kryptių sąrašą, Centro ilgalaikius strateginius ir metinius veiklos planus, taip pat priims sprendimus ir dėl kitų jos kompetencijai priskirtų klausimų. Tikimasi, kad Tarybos dalyvavimas Centro valdyme sudarys sąlygas efektyviau organizuoti Centro tikslų, uždavinių ir ilgalaikės strategijos mokslinių tyrimų srityje įgyvendinimą.

Įstatymo projektu siūloma atnaujinti Centro uždavinius, nustatant, kad pagrindiniai Centro uždaviniai yra:

- 1) vykdyti mokslinius tyrimus ir sklaidą:
 - a) totalitarinių režimų okupacijų laikotarpiu (1939–1990 m.) vykdytų karo, genocido ir kitų nusikaltimų žmoniškumui, ginkluoto ir neginkluoto pasipriešinimo (rezistencijos) šioms okupacijoms Lietuvoje;
 - b) totalitarinių režimų veikimo prieš Lietuvos visuomenę ir Lietuvos visuomenės priešinosi totalitarinių režimų veikimui už Lietuvos ribų;
 - c) Lietuvos išsivadavimo iš totalitarinių režimų, Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, 1990–1991 m. SSRS vykdytos agresijos ir jos padarinių Lietuvai;
- 2) užtikrinti visų mokslinių tyrimų integraciją į tarptautinę mokslinių tyrimų erdvę, dalyvauti tarptautinėse mokslinių tyrimų programose;
- 3) vykdyti taikomuosius tyrimus ir jų sklaidą:
 - a) bendradarbiaujant su teisėsaugos institucijomis, inicijuojant teisinį nusikaltimų įvertinimą;
 - b) renkant duomenis įvairioms komisijoms, kurias aptarnauja Centras;
 - c) vykdant tikslines Lietuvos Respublikos Vyriausybės paskirtas tyrimų programas;

- 4) įgyvendinti memorializaciją (įamžinimą):
- a) organizuojant jų muziejinę reprezentaciją;
 - b) didinant totalitarinių režimų ir jų okupacijų laikotarpio pažinimą ir supratimą pasitelkus švietimą, įvairių formų kultūrinės ir meninės priemones;
 - c) organizuojant memorializaciją (įamžinimą) įvairiomis materialiomis ir nematerialiomis formomis.

Patobulinus Centro uždavinius, tikimasi, kad Centrai skiriant daugiau dėmesio moksliniams tyrimams, bus pagerinta atliekamų mokslinių tyrimų kokybė ir užtikrinama jų integracija į tarptautinę mokslinių tyrimų erdvę. Centrai atliekant mokslinių tyrimų apie totalitarinių, autoritarinių režimų vykdytus nusikaltimus, genocidus sklaidą, bus skatinamas visuomenės švietimas ir didinamas jos atsparumas dezinformacijai.

5. Numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimo rezultatai (jeigu rengiant įstatymo projektą toks vertinimas turi būti atliktas ir jo rezultatai nepateikiami atskiru dokumentu), galimos neigiamos priimtų įstatymų pasekmės ir kokių priemonių reikėtų imtis, kad tokių pasekmių būtų išvengta:

Neigiamų pasekmių nenumatoma.

6. Kokią įtaką priimtas įstatymas turės kriminogeninei situacijai, korupcijai:

Kriminogeninei situacijai, korupcijai įstatymo priėmimas įtakos neturės.

7. Kaip įstatymo įgyvendinimas atsilieps verslo sąlygoms ir jo plėtrai:

Verslo sąlygoms ir jo plėtrai įstatymo priėmimas įtakos neturės.

8. Ar įstatymo projektas neprieštarauja strateginio lygmens planavimo dokumentams:

Įstatymo projektas atitinka strateginio lygmens planavimo dokumentus.

9. Įstatymo inkorporavimas į teisinę sistemą, kokius teisės aktus būtina priimti, kokius galiojančius teisės aktus reikia pakeisti ar pripažinti netekusiais galios:

Priėmus įstatymą, reikės pakeisti Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro nuostatus, patvirtintus 1997 m. lapkričio 11 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu Nr. VIII-505.

10. Ar įstatymo projektas parengtas laikantis Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos, Teisėkūros pagrindų įstatymų reikalavimų, o įstatymo projekto sąvokos ir jas įvardijantys terminai įvertinti Terminų banko įstatymo ir jo įgyvendinamųjų teisės aktų nustatyta tvarka:

Įstatymo projektas atitinka Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymo ir Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymo reikalavimus. Įstatymo projektas naujų sąvokų nenustato, todėl jų įvertinti Terminų banko įstatymo ir jo įgyvendinamųjų teisės aktų nustatyta tvarka nereikia.

11. Ar įstatymo projektas atitinka Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas ir Europos Sąjungos dokumentus:

Įstatymo projektas atitinka Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas ir Europos Sąjungos dokumentus.

12. Jeigu įstatymui įgyvendinti reikia įgyvendinamųjų teisės aktų, – kas ir kada juos turėtų priimti:

Lietuvos Respublikos Vyriausybei siūloma pertvarkyti Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo, aukų rėmimo ir įamžinimo fondą iš biudžetinės įstaigos į viešąją įstaigą pavadinimu Fondas „Atmintis“ ir patvirtinti jo įstatus iki 2024 m. gegužės 1 d.

13. Kiek valstybės, savivaldybių biudžetų ir kitų valstybės įsteigtų fondų lėšų prireiks įstatymui įgyvendinti, ar bus galima sutaupyti (pateikiami prognozuojami rodikliai einamaisiais ir artimiausiais 3 biudžetiniais metais):

Įstatymui įgyvendinti reikės valstybės biudžeto asignavimų: 2024 m. ir vėlesniais – 176,4 tūkst. eurų (11 Tarybos narių darbo apmokėjimas 132 tūkst. eurų; papildomų 2 etatų Centre Tarybos veiklos ir tremtinių grąžinimo į Lietuvą administravimui įsteigimas – 44,4 tūkst. eurų).

14. Įstatymo projekto rengimo metu gauti specialistų vertinimai ir išvados:

Įstatymo projekto rengimo metu specialistų vertinimų ir išvadų negauta.

15. Reikšminiai žodžiai, kurių reikia šiam projektui įtraukti į kompiuterinę paieškos sistemą, įskaitant Europos žodyno „Eurovoc“ terminus, temas bei sritis:

Reikšminiai žodžiai, kurių reikia šiam projektui įtraukti į kompiuterinę paieškos sistemą: „Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras“, „Totalitarinių režimų tyrimų centras“.

16. Kiti, iniciatorių nuomone, reikalingi pagrindimai ir paaiškinimai:

Kitų pagrindimų ir paaiškinimų nėra.